

УДК 351.82:347.965.8(477)

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КОРПОРАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ

Мягкий А.В., адвокат
 Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва
 імені академіка Ф.Г. Бурчака
 Національної академії правових наук

Статтю присвячено дослідженню правової основи корпоративного управління в Україні. Запропоновано загальні та спеціальні правові норми щодо корпоративного управління закріплювати в різних нормативно-правових актах, оскільки це допоможе запобігти їх дублюванню в різних законах. До загальних актів з корпоративного управління зараховано Цивільний та Господарський кодекси України, а також Закон України «Про господарські товариства». Спеціальними актами є закони про акціонерні товариства та про товариства з обмеженою відповідальністю, а також інші підзаконні акти. Встановлено перелік питань, вирішення яких може стати напрямами доопрацювання Закону України «Про господарські товариства» в контексті корпоративного управління. Аргументовано включення до Закону України «Про банки і банківську діяльність» лише таких норм, які встановлюють особливості корпоративного управління в банках. Реалізація зазначених пропозицій сприятиме вдосконаленню вітчизняної правової основи корпоративного управління та реалізації корпоративних прав учасників товариства.

Ключові слова: корпоративне управління, закон, кодекс, норми загальні, норми спеціальні, корпорація, товариство, учасник, нормативно-правовий акт.

Статья посвящена исследованию правовой основы корпоративного управления в Украине. Предложено общие и специальные нормы о корпоративном управлении закрепить в разных нормативно-правовых актах, поскольку это поможет предупредить их дублирование в разных законах. К актам общего характера о корпоративном управлении отнесены Гражданский и Хозяйственный кодексы Украины, а также Закон Украины «О хозяйственных обществах». Специальными актами являются законы Украины об акционерных обществах и обществах с ограниченной ответственностью, а также иные подзаконные акты. Установлен перечень вопросов, решение которых могло бы стать направлениями доработки Закона Украины «О хозяйственных обществах» в контексте корпоративного управления. Аргументированы изменения к Закону Украины «О банках и банковской деятельности» относительно включения в его текст только норм, которые устанавливают особенности корпоративного управления в банках. Реализация указанных предложений будет способствовать усовершенствованию отечественной правовой основы корпоративного управления и реализации корпоративных прав участников обществ.

Ключевые слова: корпоративное управление, закон, кодекс, общие нормы, специальные нормы, корпорация, общество, участник, нормативно-правовой акт.

Myahkyu A.V. WAYS TO IMPROVE DOMESTIC LEGISLATION ON CORPORATE GOVERNANCE

The article have been investigated the legal framework for corporate governance in Ukraine. It has been offered to the general and special rules on corporate governance to consolidate in different legal acts, as this will help to prevent duplication in different laws. The acts of general corporate governance are Civil and Commercial Codes of Ukraine and the Law of Ukraine "On Business Companies". Special acts are the laws of Ukraine on joint stock companies and limited liability companies. It has been established a list of issues that could be areas of revision of the Law of Ukraine "On Business Associations" in the context of corporate governance. It has been reasoned amendments to the Law of Ukraine "On Banks and Banking Activity" for inclusion in the text only the rules that establish features of corporate governance in banks. The implementation of these proposals will contribute to the improvement of the Ukrainian legal framework for corporate governance and the implementation of corporate rights of members of the companies.

Key words: corporate governance, law, code, general rules, special rules, corporation, company, member, regulatory act.

Розвиток ринкових відносин в Україні зумовив виникнення значної кількості підприємницьких організацій, на яких було запроваджено різні моделі корпоративного управління. На основі колишніх державних підприємств шляхом приватизації, реструктуризації та реорганізації засновано більшість сучасних акціонерних товариств (далі – АТ). Діяльність дрібного бізнесу орга-

нізовано переважно у формі товариств з обмеженою відповідальністю (далі – ТОВ). Правовою основою управління цими суб'єктами є Господарський кодекс України (далі – ГК України), Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), Закони «Про акціонерні товариства», «Про господарські товариства», між якими можна виявити значну кількість суперечностей, що негативно впливають на

правозастосування. Ряд питань, пов'язаних з управлінням господарськими товариствами, як-то: процедура проведення засідань колегіального виконавчого органу, дострокове припинення повноважень його членів, дискваліфікація директорів, взагалі не регламентується чинним законодавством, що призводить до зловживань з боку управлінців корпорацій та порушує інтереси власників акцій та корпоративних прав.

В науці правову основу корпоративного управління досліджували такі вчені-юристи: О.А. Воловик [1], М. Гебрич [2], І.В. Спасибо-Фатеева [3], О.Р. Кібенко [4], Б.В. Шуба [5], а також економісти: Л.О. Ковленко [6], С.Ф. Радзімовська [7] та інші. Однак більшість праць вказаних авторів присвячено загальним тенденціям розвитку корпоративного законодавства без врахування специфіки регулювання відносин щодо управління товариством. Вищенаведене свідчить про актуальність дослідження стану вказаної правової основи.

Метою статті є обґрунтування напрямів удосконалення законодавства про корпоративне управління.

На основі відомих підходів до системи законодавства в цілому можна стверджувати, що законодавство про управління господарськими товариствами – це нормативно-правові акти, такі як: Конституція України, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, акти центральних органів виконавчої влади, регуляторні акти місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування, локальні акти підприємств.

Базовими нормативно-правовими актами, що регулюють досліджувані відносини, є ГК та ЦК України. У ЦК України закріплено загальні принципи управління товариствами: здійснення прав та обов'язків юридичної особи через свої органи, які діють відповідно до установчих документів та закону; зобов'язання органу діяти в інтересах юридичної особи добросовісно і розумно та не перевищувати своїх повноважень; принцип солідарної відповідальності за збитки, завдані юридичній особі, членів органу управління, які порушують свої обов'язки щодо представництва (ст. 92). Розкрито компетенцію загальних зборів та порядок ухвалення ними рішень (ст.ст. 92, 145, 159). Визначено роль виконавчого органу як органу, що здійснює поточне керівництво, а також його структуру і підзвітність (ст. 99). Зазначено про перевірки фінансової звітності товариств аудитором та ревізійною комісією (ст. 146, 162).

У ГК України закріплено принцип управління підприємством безпосередньо власником або через уповноважені ним органи

відповідно до статуту підприємства чи інших установчих документів (ст. 65). Приділено увагу впорядкуванню відносин між керівником та учасником (учасниками) товариства шляхом укладення контракту, визначено право керівника без доручення діяти від імені підприємства, представляти його інтереси в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, інших організаціях, у відносинах з юридичними особами та громадянами, формувати адміністрацію підприємства і вирішувати питання його діяльності в межах та порядку, визначених установчими документами (ст. 65). Названо осіб, що належать до посадових осіб товариства, – це голова та члени виконавчого органу, голова ревізійної комісії (ревізор), а у разі створення ради товариства (спостережної ради) – голова і члени цієї ради (ст. 89).

Правовою основою корпоративного управління є також Закони України «Про господарські товариства» та «Про акціонерні товариства». При цьому першим встановлено загальні засади корпоративного управління та порядок його здійснення у різних видах господарських товариств [8], а другим – детально регламентовано діяльність органів та учасників АТ [9]. Закон України «Про господарські товариства» визначає поняття і види господарських товариств (ст. 1); права і обов'язки їх учасників та засновників (ст.ст. 10, 11); процедурні питання скликання та голосування на загальних зборах АТ (ст.ст. 43–44), їх компетенцію (ст. 41); поняття та умови обов'язкового створення наглядової ради АТ (ст. 46); поняття виконавчого органу АТ та повноваження його голови (ст.ст. 47–48); роль ревізійної комісії АТ (ст. 49); компетенцію загальних зборів ТОВ (ст. 59); правовий статус виконавчого органу та ревізійної комісії ТОВ (ст.ст. 62–63); особливості управління командитним товариством (гл. 5). Закон України «Про акціонерні товариства» присвячено управлінню лише в АТ, при цьому він стосується тих же питань (скликання загальних зборів, голосування на них, позачергові збори, кворум, призначення голови та членів наглядової ради), що і вищезгаданий нормативно-правовий акт, але регламентує їх докладніше.

Дослідження ЦК та ГК України, Закон України «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства» показали, що окремі питання корпоративного управління регламентуються одночасно кількома нормативно-правовими актами, а інші – взагалі залишаються поза правовим регулюванням. Наприклад, виключна компетенція загальних зборів АТ передбачена одночасно ЦК України, законами України «Про господарські товариства» та «Про акціонерні товари-

ства», і в усіх актах вона розкрита по-різному. Слід погодитися з думкою О.Р. Кібенко про те, що сучасне корпоративне законодавство України – це вкрай суперечливий конгломерат правових норм, які безсистемно розкидані по декількох основних джерелах [4, с. 22].

Отже, виникає потреба у визначенні місця кожного з вищеназваних нормативно-правових актів у регламентації корпоративного управління. Для цього доцільно використати досвід Німеччини, законодавство про корпоративне управління якої побудовано за принципом розподілу актів на загальні та спеціальні. У цій державі, як і в Україні, чинними є два кодекси: Німецьке торгове укладення та Німецьке цивільне укладення, перший з яких містить базові принципи провадження господарської діяльності (поняття і види торгових товариств, порядок реєстрації підприємництва та ведення торгових книг), а другий опосередковує майнові відносини і застосовується у сфері господарювання лише в разі відсутності інших правових норм. Окреме правове регулювання встановлено для АТ і ТОВ спеціальними законами Німеччини: «Про акціонерні товариства» від 06.10.1965 р. та «Про товариства з обмеженою відповідальністю» від 20.04.1892 р. Слід виокремити Вступний закон до Торгового укладення від 10.05.1897 р. (із наступними змінами 30.04.2008 р.), який визначає засади ведення бізнесу усіх корпорацій, як-то: проведення аудиту підприємств, застосування валюти євро, вимоги до оприлюднення інформації про винагороду управлінців, опублікування звітності тощо [8, с. 29].

Подальший розвиток законодавства України про корпоративне управління також може відбуватися шляхом поділу нормативно-правових актів на загальні та спеціальні. До загальних належать ЦК і ГК України, які визначають основи корпоративного управління в усіх товариствах незалежно від організаційно-правової форми. До спеціальних – передусім закони про АТ та ТОВ, а також про інші види товариств. Найбільш розповсюдженою організаційно-правовою формою підприємницьких організацій є ТОВ (станом на 01.02.2015 р. їх близько 40% від числа усіх юридичних осіб), а найскладнішим є управління в АТ, що обумовлюється великою кількістю акціонерів. Для цих суб'єктів доцільно встановити окреме правове регулювання. Частково це завдання виконано: прийнято Закон України «Про акціонерні товариства», на черзі ухвалення Закону України «Про товариства з обмеженою відповідальністю». З огляду на такий розподіл нормативно-правових актів, варто усунути з § 1 гл. 8 «Підприємницькі товариства» ЦК України спеціальні норми щодо

управління АТ і ТОВ, бо вони входять до окремих законів про такі суб'єкти.

Особливе місце у системі нормативно-правових актів про корпоративне управління посідає Закон України «Про господарські товариства», який на разі містить і загальні, і спеціальні норми. Його неодноразово сприймають правники: одні вказують на його важливе значення [5, с. 139], інші, навпаки, виступають за його скасування, оскільки вважають його застарілим та суперечливим за змістом [4, с. 23]. На нашу думку, роль Закону України «Про господарські товариства» має полягати у закріпленні саме загальних норм щодо корпоративного управління, тому що організація діяльності товариств конкретних організаційно-правових форм вимагає детального врегулювання, внаслідок чого відбувається нагромадження норм та їх скупчення в одному законодавчому акті. У такому разі Закон України «Про господарські товариства» набуде значних розмірів, що ускладнить його правозастосування. У зв'язку з цим доцільно взагалі відмовитися від особливої частини Закону України «Про господарські товариства», усунувши з нього Розділ II «Окремі види товариств». При цьому напрямами доопрацювання Закону України «Про господарські товариства» в контексті корпоративного управління можуть бути:

- встановлення єдиного для усіх товариств порядку та строків скликання загальних зборів, позачергових та повторних зборів, заочного голосування;
- закріплення однакових процедур проведення засідань колегіального виконавчого органу товариства, голосування на них, а також закріплення підстав дострокового припинення повноважень його членів;
- визначення умов покладення відповідальності на посадових осіб підприємства, порядку стягнення збитків з колишніх директорів та застосування процедури дискваліфікації;
- закріплення переліку відомостей та переліку документів, які обов'язково мають надаватися на вимогу учасників корпорації;
- регламентація понять значної угоди, угоди з пов'язаною особою, угоди з заінтересованістю і порядком їх погодження та укладення.

Отже, реформування вітчизняного законодавства про корпоративне управління має здійснюватися шляхом його поділу на загальні та спеціальні нормативно-правові акти. До загальних належать ГК та ЦК України, а також Закон України «Про господарські товариства», до спеціальних – закони про окремі види товариств, передусім про АТ і ТОВ. З урахуванням цього пропонується усунути з § 1 гл. 8 «Підприємницькі товари-

ства» ЦК України та Розділу II «Окремі види товариств» Закону України «Про господарські товариства» спеціальних норм щодо управління АТ і ТОВ.

До спеціальних законів у галузі корпоративного управління належать: Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р., «Про страхування» від 07.03.1996 р., «Про інститути спільного інвестування» від 05.07.2012 р. Вони визначають особливості корпоративного управління у банках, фінансових установах, страхових компаніях, інвестиційних фондах. На цих суб'єктів поширюється корпоративне законодавство з урахуванням вимог вищезазначених законів. Зокрема, Законом України «Про страхування» визначаються порядок створення гарантійного фонду страховика, особливості призначення у разі санації страховика управляючої особи, без згоди якої не можуть прийматися фінансові, господарські та кадрові рішення. Закон України «Про інститути спільного інвестування» регламентує питання укладення договорів між корпоративним фондом і компанією з управління активами про управління активами корпоративного фонду, між корпоративним фондом і зберігачем активів корпоративного фонду, виключну компетенцію загальних зборів, повноваження наглядової ради, порядок організації її роботи та дострокове припинення повноважень її членів.

На особливу увагу заслуговує корпоративне управління в банках. Його здійснюють загальні збори, спостережна рада, правління, ревізійна комісія, а також з допомогою внутрішнього аудиту банку. Серед особливостей корпоративного управління в банках порівняно з іншими товариствами можна назвати: наявність обов'язкової розгалуженої системи органів банківського контролю, до якої входять ревізійна комісія, служба внутрішнього аудиту, підрозділ з управління ризиками; встановлення додаткових кваліфікаційних вимог до членів наглядової ради державного банку, керівників банку; включення незалежних членів до спостережної ради банку; закріплення випадків обов'язкового інформування Національного банку України про окремі вчинені управлінські дії. Аналіз Закону України «Про банки і банківську діяльність» дозволяє виявити окремі суперечності між ним та іншими спеціальними законами при регламентації питань управління банківськими установами. Банки можуть функціонувати лише у двох організаційно-правових формах: АТ та кооператив. Це означає, що на їх діяльність поширюються, окрім банківського законодавства, закони України «Про акціонерні товариства» та «Про кооперацію», які по-різному регламентують деякі питання корпоративного

управління. Один із прикладів – визначення виключної компетенції загальних зборів акціонерів банку. Ст. 38 Закону України «Про банки і банківську діяльність» вже двічі редагували з метою приведення її відповідно до Закону України «Про акціонерні товариства», інакше виходило, що виключна компетенція загальних зборів банку та звичайного АТ є різною. І навіть після цього залишилися певні неузгодженості: перший нормативно-правовий акт надає право загальним зборам вирішувати питання про зміну організаційно-правової форми банку, а другий – ні. Теж саме стосується і формулювання у Законі України «Про банки і банківську діяльність» компетенції наглядової ради – спостерігається невдале дублювання із Закону України «Про акціонерні товариства» переліку питань, які ухвалює цей орган. Для вирішення таких суперечностей пропонується закріпити у гл. 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність» лише норми, що встановлюють особливості корпоративного управління в банку, а не загальний порядок управління банком, який дублює положення інших законодавчих актів.

Частиною спеціального законодавства про корпоративне управління є досить розгалужена система підзаконних актів. Основна їх частина – це акти, що регламентують процеси прийняття рішень, розподіл повноважень у банках та фінансових установах. Наприклад, постанова Правління Національного банку України «Про схвалення методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України» від 28.03.2007 р. [9], розпорядження Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення внутрішнього аудиту фінансових установ» від 27.09.2005 р. [10], рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку «Про затвердження положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів» від 03.12.2013 р. [11] та інші. Ці акти покликані сприяти банкам у побудові ефективних систем управління і розроблення ними внутрішніх процедур та забезпечення стабільної діяльності, поліпшення ефективності банківського нагляду. Вони визначають такі питання корпоративного управління в банках: роль акціонерів у захисті вкладників та інших зацікавлених осіб; професійна поведінка і чесність працівників банку; розподіл повноважень, компетенції та відповідальності між акціонерами, спостережною радою і правлінням; стратегія розвитку банку та контроль за її реалізацією (враховуючи розвиток системи ефективного планування, ризик-менеджменту та систем внутрішнього контролю); розкриття інформації та прозо-

рість. Слід погодитися з баченням І.Я. Хитра, що удосконалення нормативно-правової бази щодо оцінки та управління банківськими ризиками є пріоритетним напрямом державного регулювання в цій сфері [12, с. 6].

Значну частину підзаконних актів присвячено також корпоративному управлінню державних підприємств. Серед них: постанову Кабінету Міністрів України «Про управління корпоративними правами держави» від 15.05.2000 р. [13], наказ Фонду державного майна України «Про затвердження Положення про порядок навчання та підвищення кваліфікації осіб, які претендують на право здійснення функцій управління корпоративними правами держави» від 10.03.2004 р. [14] тощо. Вказані нормативно-правові акти затверджують порядок призначення та повноваження представника органу, вповноваженого управляти відповідними корпоративними правами держави в органах управління господарських товариств, а також проведення його навчання.

Отже, основними напрямками доопрацювання правової основи корпоративного управління в Україні є такі:

- поділ нормативно-правових актів з корпоративного управління на загальні (ГК, ЦК України, Закон України «Про господарські товариства») та спеціальні акти (закони про АТ і ТОВ, підзаконні акти), а також відповідне усунення норм про окремі види товариств із актів загального характеру;

- доповнення Закону України «Про господарські товариства» положеннями, які б закріплювали: єдиний для усіх товариств порядок та строки скликання загальних зборів, позачергових та повторних зборів, заочного голосування; однакові процедури проведення засідань колегіального виконавчого органу товариства, голосування на них, та підстави дострокового припинення повноважень його членів; умови покладення відповідальності на посадових осіб підприємства, порядку стягнення збитків з колишніх директорів та застосування процедури дискваліфікації; перелік відомостей та перелік документів, які обов'язковому порядку мають надаватися на вимогу учасників корпорації; поняття значної угоди, угоди з пов'язаною особою, угоди із зацікавленістю та порядок їх погодження й укладення;

- викладення в новій редакції гл. 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність», яка б містила лише норми, що встановлюють особливості корпоративного управління в банку, а не дублювала положення інших законодавчих актів.

Реалізація таких пропозицій сприятиме удосконаленню вітчизняної правової основи корпоративного управління та реалізації корпоративних прав учасників товариства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воловик О. Американські корпоративні концепції в аспекті стабілізуючої функції корпоративного законодавства України / О. Воловик // Підприємство, господарство і право. – 2004. – № 4. – С. 15–20.

2. Гебрич М. Кодифікація законодавства з корпоративного управління: необхідність та перспективи розвитку в Україні / М. Гебрич // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію Фонду державного майна України. – 2007. – № 7. – С. 21–22.

3. Спасибо-Фатєєва І.В. Деякі міркування стосовно пропозицій про реформування корпоративного законодавства / І.В. Спасибо-Фатєєва // Юридичний радник. – 2007. – № 5. – С. 15–18.

4. Кібенко О. Концепція розвитку корпоративного законодавства України / О. Кібенко // Юридичний радник. – 2006. – № 4. – С. 20–32.

5. Шуба Б.В. Корпоративне право і законодавство: поняття та систематизація / Б.В. Шуба // Європейські перспективи. – 2013. – № 5. – С. 137–140.

6. Ковленко Л.О. Удосконалення системи корпоративного управління у світлі нового законодавства: економіка та управління підприємствами / Л.О. Ковленко // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 1(103). – С. 115–122.

7. Радзімовська С.Ф. Проблеми реалізації чинного законодавства в корпоративному управлінні України: державне управління / С.Ф. Радзімовська // Економіка та держава. – 2007. – № 1. – С. 81–83.

8. Суханов Е.А. Сравнительное корпоративное право / Е.А. Суханов. – М.: Статут, 2014. – 456 с.

9. Про схвалення методичних рекомендацій щодо вдосконалення корпоративного управління в банках України : постанова Правління Національного банку України від 28.03.2007 р. № 9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0098500-07>.

10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення внутрішнього аудиту фінансових установ: розпорядження Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг України : Закони України від 27.09.2005 р. № 4660 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uazakon.com/document/fpart38/idx38368.htm>.

11. Про затвердження Положення про розкриття інформації емітентами цінних паперів : рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 03.12.2013 р. № 282 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 100. – Ст. 3 699.

12. Хитра І.Я. Адміністративно-правове забезпечення діяльності банків в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук / І.Я. Хитра. – К., 2011. – 18 с.

13. Про управління корпоративними правами держави: постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.2000 р. № 791 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 20. – Ст. 827.

14. Про затвердження Положення про порядок навчання та підвищення кваліфікації осіб, які претендують на право здійснення функцій управління корпоративними правами держави : наказ Фонду державного майна України від 10.03.2004 р. № 459 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 13. – Ст. 928.